

MEZEI BALÁZS

Gondolkodás, szervesség, szellem – a magyarság megmaradásáról

Bevezetés

Hans Urs von Balthasar legelső nagyszabású munkájában – *Apokalypse der deutschen Seele* – képes volt arra, hogy a német szellemtörténet szinte teljes egészét, de különösen az elmúlt két évszázadát egyetlen kifejezéssel jellemezze: *Apokalypse*, apokalipszis. Értette ezt a kifejezést úgy bibliai, mint teológiai és filozófiai értelemben. A német szellemtörténet apokaliptikus mindenekelőtt egy belsőképpen felfogott, de külsőlegesen is érvényesülő halálra-szántságban; apokaliptikus a maga eszkatologikus eltökéltségében; apokaliptikus a teljes újdonságra való ráirányultságában; és apokaliptikus abban az értelemben is, amit az úgynevezett második világháború hozott a németiség, Európa, a nyugati szellemtörténet egésze számára. A „német titanizmus” – Carl-Friedrich von Weizsäcker kifejezésével élve – az a közös mozgatóerő, amely Európa e meghatározó szellemtörténetét leírja. Mind Balthasar, mind Weizsäcker szóhasználata egyszerre deskriptív és kritikus: a germán apokalipszis eredete gnosztikus; a germán titanizmus lázadás az istenek ellen; mindkét vonalon megsemmisülésbe fullad.

Noha ezen utóbbi állítással nem kell, s talán nem is szabad egyetértenünk – Faust útja vagy Heidegger *Holzwegje* a megsemmisülést teljes újdonsággá formálja –, annyi mégis bizonyosan védhető, hogy a nagy kultúrnemzetek a kiemelkedő gondolkodókra emlékeztetnek: van egy hatalmas témájuk, amely egyetlen szóban kifejezhető. Platón szava az idea; Arisztotelészé a forma; Plótinoszé a theória; Ágostoné a valóság; Tamásé a ráció, Descartes-é az ego; Kanté az ész, Fichtéé az én, Schellingé a kinyilatkoztatás, Hegelé a szellem, Nietzscheé az *Übermensch*, Husserlé az intenció és Heideggeré a lét. Ha a nagy kultúrnemzeteket nézzük, hasonlóképpen megtalálhatjuk súlyponti fogalmaikat. Az egyiptomiak szava *maat*; a zsidóságé *tóra*; a görögöké *logosz*; a latinoké *religio*; a franciáké *grotosz*; az angoloké *utility*; Amerikáé a *profit*; és így tovább. A német szó, amely a tita-

nizmust kifejezi, *Tod* – Der Tod Gottes –, az apokalipszis, ezen keresztül a szellem önbeteljesülése.

Mindez leegyszerűsítésnek tűnik, s nyilván az is; de épp az egyszerűség nyitja meg az utat a sokféleséghez. Ezért érdemes megkérdeznünk: van-e a magyarságnak egyetlen témája, egyetlen szava, amely kifejezi szellemtörténetét? Ha van is, még nem találtuk meg. Meglehet, ez a szó, amely egy nemzet teljes szellemiségét kifejezi, talán éppen a nemzet; vagy a szabadság; vagy a szerelem; vagy a vallás. Mindenesetre egyelőre nem találtatott meggyőző argumentum, amely megmutatta volna a mi szavunkat, a mi szellemiségünket, lényegünket. Ennek oka nem az, hogy nem léteznek meghatározó törekvések szépirodalomban, történetírásban, jogalkotásban, szaktudományban, amelyek nem mutatnának fel valami fontosat annak a népnek a lelkéből és annak a népnek a nyelvén, amelyhez mindannyian tartozunk. Hiszen volt nekünk Pázmányunk és Szenczi Molnárunk, Kisfaludynk és Kazinczynk, Petőfink és Vörösmartynk, Aranyunk és Babitsunk, Weöresünk és Illyésünk; Bibóknk és Németh Lászlónk. Ám mindebben mégis sokkal inkább érvényesül a keresés, mint a találás, olykor-olykor a keresés és találás összhangja, de azt követően mégis disszonancia és szétartás, az egyetlen szó eszméjének feledése; szófeledés; igazságfeledés; valóságfeledés.

A mai helyzetben még teljesebb a zavar. A „globális átalakulás”, a „legújabb kori népvándorlás”, az „elektronikus ipari forradalom” és a „határokat nem ismerő gazdaságszervezési gyakorlat”, a „globális tudatipar” még nehezebbé teszi a szó fellelését, amelyhez mindannyian tartozunk.

Hogyan folytathatjuk a kutatást e szó iránt? Hogyan egyesíthetjük céljainkat, erőinket, erőfeszítéseinket? Van-e értelme efféle törekvéseknek a mai korban? S ha van, miben áll ez az értelem?

Szétszóratás és szétszórtság

A magyarság a szétszóratás és a szétszórtság közösége. Kezdeti politikai és kulturális sokféleségét mégis sikerült újra meg újra összegyűjteni. A jelentős politikai korszakok azonban nem társultak olyan kultúraegységesítő törekvéssel, amely túllépett volna az adott korszak átlagos keretein. A kereszténység felvétele ésszerű lépésnek számított az akkori politikai viszonyok közepette; Bizánc helyett Róma választása – a mások által is követett úton – gyakorlatias lépésnek tűnhetett, hiszen Bizánc politikai befolyása túl erőteljes volt Európa keleti felében. A kereszténység-

Az előadás a Tokaji Íróttáborban hangzott el a Filozófiai munkacsoport ülésén, 2015. augusztus 13-án.

hez való hozzájárulásunk, szentjeink és vallási-teológiai íróink műve a tisztaság szintjén maradt; a magyarság körében sokáig nem alakult ki önálló szellemi törekvés. Amikor a reneszánsz megérintette a királyság iskoláit, már a török közelét is érezni lehetett; mire szétterjedt az újjászületés műveltsége, a török már betört az országba. – A hódoltság idején a politikai és kulturális megosztottság tényleges szétforgácsolódáshoz vezetett, amin az egyes kiemelkedő alkotások – így a bibliafordítások – keveset javítottak. A nagy megújulás, a reformkor ígérete is arra volt csupán képes, hogy helyet adjon kiemelkedő tehetségeinknek a szépirodalom és a politikai gondolkodás köreiben. Ahol valóban korszakosan új- és sajátos fejlemény bontakozott ki, az a magyar gyökerű zene: Liszttel kezdve olyan fejlődés indul el, amely ezt a számát tekintve kicsiny közösséget a nagy kultúrnemzetek szintjére emelte; s tette ezt olyképpen, hogy a klasszikus magyar zeneirodalom önálló és egységes fejleményekben kiemelkedően gazdag. Liszt és Bartók mellett ott állnak a tegnapi és mai zenei talentumok, mind a korszak legjobbjai között, és mégis sajátosan közép-európai, Kárpát-medencei, magyar gyökerű zenével.

Minden kiemelkedő jellemzője ellenére szépirodalmunk nem járhatta ezt az utat. A nyelvi elszigeteltség nem a legfőbb ok, hiszen a maga korában Jókai Európa-szerte olvasott író volt, amiképpen Márai 1945 előtt és 1990 után. Költői nagyságaink kellő elismeréséhez leginkább az egységes törekvés hiányzott, ami már a mi saját közegünkben is szétszórtságban, ellentétek fokozásában jelentkezett. Nem volt ez másképp a filozófia terén sem; noha Hamvas, Várkonyi, Pauler, Brandenstein vagy Gondos-Grünhut egymással több ponton is szinkronban lévő gondolkodók; iskola nem jött létre nyomukban, nem utolsósorban éppen a politikai szétszórtság eredményeképpen. Valamennyien külső vagy belső száműzetésbe kényszerültek; s az iskola, amely ma leginkább koherensnek tűnik, Lukács és tanítványi köre, minden nemzetközi ismertsége ellenére is csupán látszategységbe tömörült. A marxizmus történelmi kudarca kihat e gondolkodók filozófiai jellegére is; egyelőre nem látni olyan törekvést, amely ezt a tradíciót építő eredménnyel lett volna képes továbbgondolni. Bibó sem teremtett iskolát, noha nagy hatással volt a rákövetkező nemzedékre; s írásainak ez évben megjelent angol nyelvű válogatását olyan előszó vezeti be, amely e gondolkodó életművének bemutatását aktuálpolitikai célra használja fel.

A politikai, belső és külső szétszórtság mögött szellemi szétszórtság fedezhető fel, amelynek két fontos dimenzióját különböztethetjük meg. Egyfelől az éles különbségeket a magyar anyanyelvű alkotók egyes körei között; másfelől egyfajta ájultságot, amellyel saját hagyományainkhoz viszonyulunk. Éles különbségek másutt is vannak, más nemzetek törekvései között is hasonló eltérések, ellentmondások figyelhetők meg, talán a nálunk megjelenő pusztító szándékot is ideértve. De ájultságunkra alig van elfogadható magyarázat. Miközben Babits nyelve és szelleme európai magasságban szikrázik, neve alig ismert; miközben Polányi főműve Wittgenstein írásain messze túllép, nem jelent meg műveinek összkiadása; miközben egyes íróinkat – Krasznahorkait, Esterházyt, Kertész Imrét – a fél világ ismeri, mégis gyakrabban idézik őket politikai főítésként, semmint egy szellemiség képviselőjeként. Az 1980-as években, egy új korszakra készülődve, komolyabb kísérlet öltött alakot elmenekült költőink számbavételére, kiadására; de hol van ma ez a törekvés? Hol vannak az életművek? Hol vannak az összkiadások? Hol az a törekvés, amely a szétszórtságban alkotott műveket összefogja, és a mai magyar kultúrába egységesen beletagozza? Váci Mihály nevét a mai napig többen ismerik, mint Határ Győzőét; Lukács György nevét többen idézik, mint Polányi Mihályét; Kerényi Károly, Hamvas Béla vagy Várkonyi Nándor nem iskolai tananyag, és egyik sem kapott legalább posztumusz akadémiai tagságot.

A sor folytatható, de itt fontosabb annak megállapítása, hogy az egységes felfogás, látásmód és áttekinthetőség hiányát nem csupán a szétszórtság, hanem még inkább a belső szétszórtság magyarázza. Nincs egységes, átfogó törekvés az egybegyűjtésre, mivel a mai napig nem létezik a gazdaságpolitikához mérhető sikeres, átfogó művelődéspolitikai. Az egyes műhelyek olykor eredményesen, egymástól mégis elszigetelten munkálkodnak, s nem ritka köztük a villongáson is túllépő harag, a másik kijátszása, a dacos elzárkózás. Példaképp hadd hivatkozzam itt a Nemzeti Szalon mostani, legelső kiállítására: a legnevesebb alkotók közül többen nem jelentek meg a Múcsarnokban, s az anyag ekképpen nem csupán tartalmilag szétszórta, hanem nélkülözi a távolmaradók munkáit is.

Punktualizmus és antiszisztéma

Ha mindezt kedvező fényben kíséreljük meg bemutatni, a punktualizmus zenei és festészeti metaforájához folyamodhatunk. Elszigetelt egységek szándéktalan

szimfóniájával van dolgunk? Vagy inkább a mindig is jellemző kaotikus rendszertelenséggel? Végül is fennáll ez utóbbi értelmezési lehetőség is. Ám ekkor nem veszünk figyelembe három fontos tényezőt: az egyik a már említett belső feszültség, amely gyakorta egymás teljes kioltására törekszik; a másik az előzőből következő fejlemény, amely a jelentéktelen alkotó költészetét a jelentékeny fölé emeli a kortárs tudatban – ami kissé olyan, mintha Szabolcska Mihály számítana a múlt század hőségének Ady vagy Babits helyett. A harmadik tényező a teljes feledés szakadéka; s hányan hullottak ebbe a szakadékba azok közül, akik egyébként kiválóak! Ez a szakadék gyakran csak idehaza létezik, hiszen például Polányi neve jól ismert külföldi körökben; de hol vannak Tűz Tamás versei? Hová merült alá megannyi erőfeszítés, amely a szétszórás viszonyai között még inkább figyelemre méltó? Hol vannak belső száműzöttjeink? Hol marad az a kimért, átfogó, méltányos és egységes látásmód, amely nemcsak tudatában van érdemnek és érdemtelenységnek, hanem mindezt a mai műveltségben is képes érvényesíteni?

Ha a kérdésekre tanácstalanság a válasz, talán érdemes megpendíteni, hogy a háttérben egyfajta anti-szisztéma is meghúzódik, az egységesítő látás- és tárgyalásmód félretolása. Ahogyan a szépirodalomban és színjátszásban valamiféle viccelődő komolytalanság-kultusz terjed el manapság, ahogyan e közeg mélyén vallás- és gondolkodás-ellenesség érződik, amely nem képes vagy nem akar a valódi kérdések világába pillantani, úgy a művelődés egész állapotára jellemző egyfajta tréfálkozó patópálság. Csak a politika veendő halálos komolyan; csak a pártkülönbségek váltanak ki gyilkos indulatot; a szellem kérdései elhalkulnak, megfogalmazni sem érdemes őket, nem-hogy komolyan választ keresni rájuk.

Mindez nem csupán az aktuális kormányok felelősége, de mégis érezni mindebben a politikai háttérrel is. A kirekesztés helyét a tanácstalanság és tájékozatlanság vette át, amit egyedül valamiféle konfesszionális szerkezet igyekszik áttekinthetővé tenni. Talán elkerülhetetlen ez a következmény, ha hivatása szerint lelkipásztor felelős a magyar művelődésért; de nem szükségszerű, hiszen Ravasz László vagy – a másik oldalról – Sík Sándor is pap volt. A konfesszionális ismérvek mégsem elegendők ahhoz, hogy a tanácstalanságot leküzdjük, és a magyar művelődést a maga sokféle egységében és valós jelentőségében fogjuk fel.

A leginkább árulkodó mindebben a szisztematikus, tárgyyszerű, enciklopédikus áttekintés hiánya. Még az előző rendszer alkotta meg a *Világirodalmi Lexikont* – Király István és Szerdahelyi István vezetésével –, amely mű ma is könyvtáraink szabadpolcának díszé. Egy negyed évszázad nem volt elegendő ahhoz, hogy létrejöjjön a magyarság szellemi teljesítményét összegző enciklopédia; vagy akár csak az emigráns irodalom tárháza; egy alapos kézikönyv, amely egyetemi tankönyvként szerepelhet. Sem a Magyar Tudományos Akadémia, sem más szerv nem tartotta ezt a fajta munkát fontosnak. Ha pedig felmerültek egységesítő, tárgyilagos, áttekintő törekvések, a politikai haszonelvűség vagy a belső ellentétek áldozatává lettek. Szétszórásunknál csak szétszórtságunk szembe-tűnőbb.

Globalitás és médiaipar

Ma már nem szükséges hangsúlyozni, hogy a telekommunikációs forradalom mily mértékben változtatta meg műveltségünk egészét. Ez a változás globalizálja a lokálist, és lokalizálja a globálist: egyes preferenciákat mindenütt képes elterjeszteni, oly mélyen behatol a köznapi életbe, amire korábban nem volt példa; felülírja, elfojtja, megsemmisíti a helyi különösséget. Új nyelvet hoz létre, amelynek szavai és nyelvtana átalakítja az egyes nyelvek szókincsét és nyelvtanát. S tudásunkat kiszolgáltatja a technikai produkció változásainak – oly mértékben, hogy számítógép nélkül ma már emberségünk is kétséges, s aki egy néhány évvel korábbi programot használ, kompatibilitás híján nem juthat hozzá a legújabb információkhoz. A múlt szisztematikus kirekesztése játszódik le a szemünk előtt, egy hatalmas történelmi tapasztalat félretolása, sőt, ellökése, annak a tudásnak a semmibe vétele, amely a modern emberiséget létrehozta.

Mindez mélyen érinti az emberi figyelmet, tudásfeldolgozást, tudásszerkezetet. Ami terjedelemben meghaladja az átlagos számítógép-képernyő nagyságát, kikerül a feldolgozandó vagy feldolgozható mennyiség köréből; az alaposság helyét átveszi a rikancosság, a blikkfang, az *ad hoc* benyomási érték. Ami klasszikus, értéktelenné válik a gyors technológiai és tartalmi változásban; hagyomány és műveltség helyére ríposztékészség és színlelés lép. A valódi kérdésekhez illő valódi komolyság helyére a groteszk, a tréfa tolakodik, amely érthetlenné teszi azt a halálra szánt komolyságot, amely a mai embert létre-

hozta. Minden felszínessé, látványossá, optikaivá, cirkusivá válik; s ekkor még nem is említettük, hogy az internet miféle személy- és tudatellenőrzést tesz lehetővé, ami messze meghaladja Orwell legsötétebb előrejelzéseit is. Minden szerkezet leegyszerűsödik, és minden tartalom efemerálissá változik; kivéve azt a szerkezetet, amely a népszerű programokat és gépeket előállítja és azt a tartalmat, amely meg akarja határozni a gondolkodásunkat.

Ezen a vonalon a kortárs világ teljes kritikáját is felvázolhatnánk, ahogyan kortársaink közül többen is tették: az egzisztencialista Cioran, az esszéista Thomas Molnar, vagy – mindeneken túllépve, a legélesebb és legmélyebb kritikát kibontva – Martin Heidegger. Az előbbieket meglegednek a historikus helyreállítás lehetőségének képzetével; az utóbbi egy teljesen újra tekint előre, aminek készülődését manapság alig érezni. A historikus megközelítésnek is van némi erénye, az előretekintésnek sokkal több; a legfontosabb azonban annak meglátása, hogy amiben vagyunk, noha új-szerű, szerkezetét tekintve mégsem tér el döntő erővel mindattól, ami korábban történt, vagy attól, amire akár hagyományunk szerint – lásd például a *Jelenések könyvét* – számítani lehet. Ezért a jelen összefüggésben azt tartom fontosnak kiemelni, hogy a jelen helyzetet vállalva, az említett feladat, a magyarság egybegyűjtése tekintetében miféle lehetőségeink vannak.

A könyvnyomtatás feltalálása, majd a napilapok elterjedése a maiakhoz hasonló fejleményeket mutatott. Platón nevezetes íráskritikája szerint az, ami rögzítésre kerül, messze esik a voltaképpenitől; az igazi tudás nem a rögzített, hanem a ténylegesen ható, amit csak az ideák által érhetünk el. Az írott vagy nyomtatott szöveg a voltaképpenit felhívítja, hatástalanná teszi, hiszen a valódi tudás az élet, amelyet a világegyetem és a vele egyesülő bölcs megvalósít. Heidegger a technika és a kibernetika elterjedését a létfeledés beteljesüléseként fogta fel; de mint minden igazi gondolkodó, Platón és Heidegger is pontosan tudták, hogy minden visszaélés az élet új lehetősége, és minden visszásság valamiképpen előnyünkre szol-

gál. Ezért az egyoldalú kritika, amely nem ismeri fel a pozitívumot a negatívumban, a hátrányban az előnyt, a változásban a maradandót, félrevezet.

Műhelyhiány és műhelyalkalom

A kortárs technológia hatalmas lehetőséget nyit a hagyományok egységes feltérképezésére, elsajátításukra, közreadásukra és – ezáltal – a továbbgondolásukra.

A posztmodern punktualizmus éppen az ekképpen rendelkezésünkre álló eszközök segítségével haladható meg. Szisztéma alkotható, amelynek tudatára ébredhetünk, amelyet elsajátíthatunk és továbbvihetünk. A hagyomány maga eleven folyamatában ragadható meg. Mindez akkor és csak akkor következhet be, ha az előnyöket, lehetőségeket képesek vagyunk kihasználni. Ez utóbbi azonban feltételezi azt az átfogó látásmódot és elkötelezettséget, amely a szétszórtságot szisztematikus törekvéssel helyettesíti, és a szétszóratást egységbe foglalja. Az eszközök rendelkezésünkre állnak, s éppen a technika nyújtja őket; a szerkezet rendelkezésünkre áll, amelynek segítségével a saját hagyományunkat globálissá emeljük, összemérjük másokkal, és megállapítjuk sajátos érdemeit. Ami feltétlenül szükséges, az az újfajta eszközök megfelelő használata, valamint a technológiában adott csapdák elkerülése. A laptopot, amelyen jelenleg dolgozom, használhatom egészen más célra is, mint amire jelenleg; de éppen ez utóbbi célra is használható, sőt hatékonyan használható: *mutatis mutandis* így állunk a globalitás és a médiaipar valamennyi termékével.

Mindez világosan mutatja, hogy jelenlegi technikai és globalizált helyzetünkben az említett punktualizmus, szétszórtság sikeresen meghaladható – amennyiben egységes szervező törekvés jelentkezik az alapos és átfogó egységesítésre nézve. Természetesen az ellenkező lehetőség is nyitott: a médiavilág manipulációs tartaléka szinte feneketlen. Így azok a műhelyek is veszélyben forognak, amelyek mindeddig sikeresen működtek. Ezen intézmények a maguk elszigeteltségében, mondhatnám: önzésében sokkal kiszolgáltatottabbak a manipulációnak, mint az egy-

Mansfeld Péter emlékére (pasztell, 106 × 75 cm)

séges törekvés, amely a magyar szellem hagyományát a jövőre nézve összefoglalhatja. Az elszigetelt műhelyek ugyanis ma egymással szembehelyezkedve gyakran kioltják a közös érdekű törekvéseket; vagy akár bezárkóznak saját elszigeteltségükbe, és nem képesek ellensúlyozni a manipulációs törekvéseket, a dezinformációs társadalom hatalmas erejét.

Éppen ez utóbbival szemben szükséges a globalitás és médiavilág lehetőségeit kihasználni. Eszközökről beszélünk, amelyek jóra és rosszra egyaránt használhatók. Mindkettőnek vannak fokozatai: a kedvező törekvések elszigeteltsége még mindig jobb, mint az efféle törekvések hiánya. De egy digitális kiadványgyűjtemény még nem képes önmagában hatékonyá válni: szükséges az átfogó művelődési struktúra, amelyet – tetszik, nem tetszik – éppúgy az intézmény, az állam képes létrehozni, miként egy ország egységes úthálózatát. Ma a magyar úthálózat, e példánál maradván, töredékes, fenntartása hiányos, pusztulása sokhelyütt látványos. Hatalmas erőfeszítés szükségeltetne a teljes körű helyreállításhoz, fenntartáshoz, bővítéshez. Hasonlóképpen: hatalmas erőfeszítés szükséges az egységes magyar műveltség infrastruktúrájának kialakításához, fenntartásához, továbbfejlesztéséhez.

Természetes, hogy az efféle törekvésnek is megvan a maga veszélye. Álljon itt ismét a Nemzeti Szalon példája: felvethető, hogy érdemes olyan megoldásokat keresni, amelyek kevésbé teszik ki ezt a helyes vállalkozást saját szétszórtságunknak. Akik nem jelennek meg a Szalon kiállításán, távolmaradásukkal tüntetnek; így akarják közölni, nem értenek egyet az eljárással, amely a kiállításhoz vezetett. Ha azt mondjuk: aki nem jelenik meg a kiállításon, magára veszen, zavart okozunk – hiszen jelesebb kortársaink közül többen is közéjük tartoznak. Másik út volna követendő, valamilyen összefogó, egyesítő politika. Több odafigyelés, tapintat, sokrétűség megközelítésben, szemléletmódban. Minden kultúra természetesen vitákkal telt; mindenütt van elszigetelődés és elfordulás. De a mi közép-európai szellemiségünk a nagyobb nemzetekhez képest sokkal jobban rászorul az összefoglaló látásmódra, tárgyilagosságra, emelkedettségre – eljárásában igazi méltányosságra. A kirekesztők kirekesztése hatványozza a kirekesztést; de ezzel szemben mégis meg lehet találni azokat, akikkel érdemes tárgyilagos beszélgetésbe bonyolódni. Ehhez közvetítésekre van szükség, áttételekre és rétegződésekre; az autonómia növelésére. Ha itt felmerül a felelősség kérdése, az nyilván azonnali vá-

daskodáshoz vezet, ezért én csupán az ezen való felülemelkedés fontosságát hangsúlyoznám.

Bizánc utolsó évtizedei a kibékíthetetlen belső viták jegyében teltek, mivel az ortodox tradicionalisták nem fogadták el a Róma felé nyitó reformisták törekvését. Talán igazuk volt, ezt ma már szinte lehetetlen tárgyyszerűen megállapítani. Annyi bizonyos, hogy sem a dacos ortodoxia, sem a reformfelfogás nem volt képes megmenteni a várost. De e hanyatlás mégsem volt elkerülhetetlen; a város kapott egy utolsó, gondviselészerű lehetőséget: 1402-ben Timurlenk megsemmisítette az ottomán hadsereget Anküra mellett, ami lehetővé tette volna Konstantinápoly megerősödését. A kezdeti lépések azonban sikertelenek maradtak, mivel Bizánc belső világa túlságosan megosztott volt, és a keresztények nem voltak képesek egységbe tömörülni. – Ez a történelmi párhuzam talán nem vált ki lelkesedést a pozitivista szaktörténészből, de engedtesék meg nekem itt csupán a lényegi mondandóra összpontosítanom: a magyarság, minden szétszórátása és szétszórtsága közepette, segítséget kapott és kap arra, hogy belső ellentéteit meghaladja, és saját egységes látásmódját megfogalmazza. Ha képes élni e lehetőségekkel, küldetése, sajátos lényegének kiteljesítése elérhető.

A számtalan műhely mellett tehát egységműhelyre van szükség, amely feltárja és egységesíti azt a gazdagságot, amelyet a magyar anyanyelvű alkotók hoztak létre idehaza és külhonban – s képes arra is, hogy ezt a gazdagságot a köztudat részévé tegye. Ez a feladat sokkal könnyebben megvalósítható a technika mai eszközeivel, mint korábban. A globalizáció egyben a lokalitás jobb megértését, történelmi elhelyezését, kontextuális felfogását segíti. Segíti tehát azt a munkát, amely e gazdaságból merítve megtalálhatja azt a szót, amely ezt a szellemiséget kellőképpen kifejezi.

A magyarság szellemi teljesítménye mint Közép-Európa fókusza

Valamikor Sziget-Magyarországról írtam – amikor még úgy hittem, hogy a publicisztika alkalmas fontos gondolatok rövid változatainak közreadására. E Sziget-Magyarországot úgy képzeltem el, mint kulturális egységek, monások szervezett csoportját, amelyet összeköt a nyelv és a közös kulturális távlat. Nyilvánvaló, hogy ez a távlat sok neves szerzőknél felbukkan – a mi feladatunk mégis mindennek áttekintése és közkinccsé emelése volna. Itt nem csak

a saját hagyományainkról van szó. Közép-Európa sajátos történelmi szerepe és teljesítménye is kockán forog. E köztesség, *meszotész*, a legfontosabb fejleményekre volt képes a késő középkortól kezdve minden olyan időszakban, amikor a politikai és művelődési viszonyok kedveztek a nyugodt alkotómunkának és az eredmények közzétételének. Felfoghatjuk e régiót úgy is, mint a Baltikum-Adria földrajzi sávot, amelyben oly döntő eredmények keletkeztek, mint Kopernikusz elmélete, Kant filozófiája vagy Bartók muzsikája. Ezt a világot felfoghatjuk a magvával szolgáló Kárpát-medence formájában is; s feltárhatjuk azon jellegzetes attitűdöket, világlátást, pszichológiát és értelmezési rendszert, amelyben az eszme új formája születik meg oly gondolati teljesítményekben, mint Husserl fenomenológiája. A magyarság egész szellemisége ide tartozik és ebben valósul meg; a mi közvetlen viszonyítási pontjaink Bach zenéje, a pietizmus kegyessége, a Karlskirche barokk emelkedettsége, a klasszikus modernség egész koncepciója, amelyet Mannheim Károly organikus konzervativizmusnak nevezett. A magyar nyelv közegéből felemelkedő gondolkodók számára mindez természetes adottság, otthonos közeg, szemben a francia groteszkkal vagy az angol utilitarizmussal. Számunkra természetes, hogy a dolgoknak értelmük van, hogy a történelem nem céltalan, hogy a hagyomány eleven megújulás, hogy az emberiség egyetlen egység, hogy a szabadság egyéni és közösségi, hogy a sokféleség magasabb egységre kell, hogy irányuljon.

Mindez a mai természetes észlelésünk számára nem merő történet-spekuláció; nem militarista brutalitás eredménye; nem elnyomásból és kiszipolyozásból nyert hozam; nem rombolásból fakadó konstruktív újítás; nem szakítás és nem erőszak. Mindezzel szemben: élet, fejlődés, szervezés, dinamikus egység és – végeredményben – személyesség. A romantika pátosza a magyar szellemben közvetlen, valomásos, őszinte megnyilvánulási módként és az ennek megfelelő tartalomként jelentkezik, vagyis *vallásként* – a szó azon eredeti értelmében, amely a valóságot a személy személyes megnyilvánulásában feltárja. Ha

valamit érdemes visszaszerezni, elmélyíteni, közössé tennünk, az az őszinteség ezen közege, amely nem merül bele a patetikus személyeskedésbe, de mégis túllép a pozitívizmus minden lélektelenségén. Ezen az úton haladva kell körülnéznünk saját hagyományaink közegeiben, és végre elindítani a tárgyszerű rendezés, feldolgozás és közösségesítés munkáját.

Befejezés

Tudatában vagyok annak, hogy ezek a felvetések akár erős ellenérzést is kiválthatnak. Ha mégis támogatásra lelnek, abba belevegülhet belső szétszórtságunk centrifugális ereje, az elkülönülés, a kirekesztés kovásza. A politikai cselekvés szükségessége ismét súlyos veszéllyel jár, mivel a mai politikára olyan immorális utilitarizmus jellemző, amely szégyentelenül minősíti üzleti terméknek akár a legmélyebb és leginkább életadó gondolatot is. Mindezzel szembenézve, a naivitást kiküszöbölve, a visszaélésekre felkészülve mégis szükséges kitartani a fentebb vázolt célok mellett. Ha ugyanis e célok nem léteznek, a történelem értelme sem létezik. De a történelemnek már eleve értelme van, ezen belül a mi szellem-történetünknek különösen – ezen értelem tagadása önellentmondás. Ám előttünk áll a feladat, hogy ezt az értelmet azonosítsuk, kimunkáljuk, megnevezzük – hogy megtaláljuk azt a szót, amely az emberi beszéd formájában kimondja azt az összefoglaló, egységes lényegyet, amely szellemi fejlődésünk valós és tömör foglalata.**

** A jelen szöveg befejezése után bontakozott ki az új betelepítési válság, amely meghatározza nyelvünk és kultúránk következő éveit, akár évtizedeit is. Egész Közép-Európa sorsa forog kockán, mivel a százezer-számra Európába özönlő, új hazát kereső ázsiai és afrikai tömegek nemcsak a magyarság, hanem egész Európa kultúráját fenyegetik. Természetes, hogy minden fenyegetés egyben új lehetőséget is teremt, de a jelen helyzetben még sokkal inkább a rombolás lehetősége áll előtérben. Ma tehát a magyarság fizikai és szellemi megmaradása, arra a hagyományra tekintettel, amit a fentiekben összefoglaltam, még sürgetőbb feladattá válik.

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu